

بررسی تطبیقی حس دلبستگی مکان در نمادهای شهری دوره اصفهانی و مدرن؛ نمونه موردی میدان آزادی و میدان نقش جهان

حمیدرضا صارمی^{۱*}، حسام معروفی^۲

۱- استادیار گروه شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران

۲- دانشجوی دکتری معماری دانشگاه آزد اسلامی واحد بروجرد، ایران

saremi@modares.ac.ir

چکیده

با گسترش و توسعه شهرها، احداث نمادهای شهری به عنوان شاخصه ای برای معرفی محیط و فرهنگ روندی رو به رشد داشته است. نمادهای شهری علاوه بر ابعاد محیطی و کالبدی، در ایجاد خاطرات جمعی و فردی اشخاص نیز نقش مهمی دارند به نحوی که اغلب، شهرهای مختلف را با نماد آن می‌شناسند. در این پژوهش شهر تهران، به‌عنوان پایتخت سیاسی و شهر اصفهان به عنوان پایتخت فرهنگی ایران مناسب‌ترین گزینه بمنظور مقایسه حس دلبستگی مکان مورد مطالعه قرار گرفته اند. از این رو با هدف، شناسایی و تعیین اولویت‌بندی عوامل ایجاد کننده حس دلبستگی مکان به مقایسه تطبیقی این حس در میدان نقش جهان و میدان آزادی پرداخته و در صدد پاسخ به این پرسش است که مهمترین عامل در ایجاد حس دلبستگی در نمادهای شهری چیست و در ادامه تأثیر مؤلفه های موثر بر حس دلبستگی مکان که باعث اصالت بخشیدن به نماد های شهری می شوند را در فرضیه خود طرح کرده است. روش تحقیق این مقاله از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و در گردآوری اطلاعات از شیوه مرور متون، منابع و اسناد تصویری در بستر مطالعات کتابخانه ای و ابزار پرسشنامه بهره برده است و سپس با استفاده از نرم افزار spss و آزمون anova و Spearman s rho و Kendall s tau_b به تحلیل می‌پردازد. در نهایت نتایج پژوهش بیانگر تفاوت عوامل موثر در دلبستگی در دو دوره تاریخی در این میادین شهری است، بطوریکه در میدان نقش جهان مهمترین عامل در ایجاد این حس معیار عزت نفس بوده و در میدان آزادی تداوم بیشترین تاثیر را در ایجاد دلبستگی به مکان داشته است.

کلمات کلیدی: دلبستگی به مکان، نمادهای شهری، دوره مدرن، دوره اصفهانی

مقدمه

وجود فضاهای شهری کسالت آور و بی کیفیت و غیر انسانی همچنان در قسمت های مختلف شهر دیده می شود. که می تواند باعث حذف سرزندگی فضایی و پویایی بخشهای مختلف شهر گردد. امروزه به دلیل توسعه نامناسب، تضعیف حس مکان و دلبستگی به آن موجب تغییر در احساس و تصور مردم از مکان شده است. در اغلب موارد تغییرات در محیط فیزیکی، نوع کاربری و فعالیت ها، موجب از بین رفتن ارزشها و معنا ها شده است مخصوصا برای کسانی که مدت طولانی به یک محیط وابسته شده اند (سجاد زاده، ۱۳۹۲: ۷۰). که این امر را می توان در امروز بیشتر از گذشته احساس نمود. نیاز انسان به تعامل عاطفی، شناختی و رفتاری با مکانی که در آن زندگی می کند یا به عبارتی دلبستگی به مکان از جمله مهم ترین ابعاد انسان و مکان است که باید در توجه معماران، طراحان، برنامه ریزان شهری قرار بگیرد (پیر بابایی، قره بگلو، علی نام، ۱۳۹۴: ۴۷). استفاده از محیط های عمومی تجربه ای است که برای همه افراد نیست و متغیر هایی نظیر سن، جنس، گروههای اجتماعی و اقلیت های قومی و نژادی بر چگونگی درک زندگی شهری اثر می گذارد (خدایی، رفیعیان، داداشپور، ۱۳۹۴: ۳۴). حس دلبستگی به مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط

و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می دهد، به طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می شود. این حس عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می گردد. دل بستگی به مکان علاوه بر این که موجب احساس راحتی از یک محیط می شود، از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده و باعث یادآوری تجارب گذشته و دست یابی به هویت برای افراد می شود.

این پژوهش با مقایسه تطبیقی موجود در ایجاد دل بستگی مکان در میدان نقش جهان و میدان آزادی تهران به دنبال یافتن مهمترین عامل در ایجاد این حس در هر دو المان شهری می باشد. این مقاله با نظر به اینکه عوامل فیزیکی مهمترین عامل در ایجاد حس دل بستگی موثر می باشند شکل گرفته است و سعی دارد به این برسش که مهمترین عامل در ایجاد حس دل بستگی المان شهری کدام است پاسخ دهد. روش تحقیق توصیفی تحلیلی می باشد و با استفاده از نرم افزار اس پی اس و آزمون های تی به آن پرداخته می شود و روش های جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای و با استفاده از پرسشنامه می باشد.

مبانی نظری

دل بستگی به مکان

امروزه مفهوم دل بستگی به مکان، نقش مهمی را در مطالعات روانشناختی محیط بازی می کند. دل بستگی به مکان، زنجیره ای میان افراد و محیط های معنا دار است (altman, low, 1992: 14). شناخت اصول موثر در دل بستگی به مکان می تواند به عنوان عوامل شناخت مخاطب از فضا و معنا باشد. دل بستگی به مکان نقش مهمی را در انگیزه حضور و مراقبت فضاهای عمومی نظیر میدان ها و پارک های شهری ایفا می کند (kyle, 2004: 63). بسیاری از محققین معتقدند حس مکان، مفاهیمی چون هویت مکانی، دل بستگی به مکان، وابستگی به مکان را در می گیرد (Stedman, 2001: 71). دل بستگی به مکان، ضمن آنکه منشعب از تجربه ها، رفتارها و سازمان اجتماعی و احساسی افراد است. محرک انگیزه های رفتاری، افراد نیز بوده و هدفمندی رفتاری را برقرار می سازد، لذا فرد با رفتارها و کنش های خود در فضا سعی در توجه و مراقبت بیشتر از آن را خواهد داشت. دل بستگی به مکان مبنای نحوه ارتباط و تعامل عاطفی مثبت انسان با فضاست و به واسطه خصوصیات فردی، جمعی، فرهنگی و اجتماعی ایجاد می شود (altman, low, 1992: 5). برقراری این تعامل عاطفی، موجبات پیوند انسان با فضا و معنا بخشی به فضا را فراهم می کند (bonaiuto, 1999: 332). همچنین دل بستگی به مکان با تاثیر و تاثر متقابل کنش ها، اعتقادات، احساسات و آگاهی با مکان مرتبط است (proshansky, fabin, kaminoff, 1983: 59). دل بستگی به مکان به نظر می رسد نقش مهمی برای مردم در چگونگی تفسیر برای تغییر می باشد (Anton, Lawrence, 2016: 146). دل بستگی به مکان مفهوم سازی شده به عنوان یک پیوند عاطفی بین مردم و محیط شان می باشد (brown, Raymond, 2007: 90). در حالی که شاخص های مختلف و گوناگونی در دل بستگی به مکان استفاده می شود ولی تعداد زیادی دارای بخش مشترک در بعد احساسی و بعد عملکردی می باشد (lin, lockwood, 2014: 76). علائم و روابط احساسی اغلب به هویت مکان بر می گردد در حالیکه روابط عملکردی وابستگی به مکان نامیده می شوند. فرآیندهای مختلف منجر به توسعه هریک از اجزا و هریک از آنها اثرات مختلفی بر رفتار دارند (brick, kerter, 2005: 22). وابستگی به مکان توصیف روابط عملکردی افراد با مکان می باشد. هنگامی که مکان شامل شرایطی برای پاسخگویی به نیازهای افراد می باشد این روابط توسعه می یابد اگر یک مکان در دید افراد بتواند نیازهای آنها را برطرف سازد. از نظر او نسبت به مکان های دیگر بهتر ارزیابی می شوند در نتیجه فرد به آن وابسته می شود (shumaker, taylof, 1983). هویت مکان به معانی نمادین مکان ارجاع داده می شود و به صورت منحصر به فرد از روانشناسی مشتق شده اند. سپس مکان بخشی از هویت گسترده خودش می شود، هویت مکان ناشی از خاطره ها، ایده ها و احساسات مرتبط با یک مکان است و مردم آن را در مکان به اشتراک می گذارند (willam, waske, 2003: 43).

جدول ۱: نظریات مرتبط با دل‌بستگی به مکان (ماخذ: نگارنده)

نظریه پرداز	سال	تعریف دل‌بستگی به مکان
شوماخر و تیلور	۱۹۸۳	پیوند احساسی مثبت یا پیوستگی میان افراد و محیط مسکونی آنان
آلتمن و لو	۱۹۹۲	دل‌بستگی به مکان، زنجیره ای میان افراد و محیط های معنا دار است
شامای	۱۹۹۱	ارتباط عاطفی پیچیده فرد با مکان به گونه ای که مکان برای او معنا یافته و محور فردیت است و تجارب جمعی و هویت فرد در ترکیب با معانی و نمادها به مکان شخصیت می دهد.
پروشانسکی، فابین، کامینوف	۱۹۸۳	تاثیر و تاثر متقابل کنش ها، اعتقادات، احساسات و آگاهی با مکان مرتبط است
بران، ریموند	۲۰۰۷	به عنوان یک پیوند عاطفی بین مردم و محیط شان می باشد
لین و لاکوود	۲۰۱۴	دارای دو بعد احساسی و عملکردی می باشد
آنتوان لارنس	۲۰۱۶	چگونگی تفسیر برای تغییر

نمودار ۱: دل‌بستگی به مکان و بعد احساسی (ماخذ: نگارنده)

هویت مکان

هویت مکان می‌تواند باعث اعتماد به نفس و احساس افزایش تعلقات گردد (William, vask, 2003:830). و باعث کاهش اضطراب ایجاد ثبات و حریم خصوصی، کنترل و امنیت می‌گردد (korpel, 1989:242). استفاده از تئوری فرآیند هویت Breakwells توضیح می‌دهد که مکان چگونه بخشی هویت افراد می‌شود. هر چیزی را که مردم فراهم می‌کنند مانند احساس تداوم، تمایز، کار آمدی، عزت نفس را می‌توان به هویتشان نسبت داد (breakwel, 1993:19). مکان می‌تواند اغلب مردم را با ایجاد احساسات به بخشی از هویتشان تبدیل شود افراد به احتمال زیاد وابسته می‌شوند به مکان اگر مدت زیادی را در آن سپری کنند برای این دلیل می‌توان گفت که خانه های افراد و اجتماع محلات اغلب بخشی از هویت آنها می‌شوند و به خصوص اگر وقت زیادی را در آن سپری کنند (arton, Lawrence, 2014:457). افراد می‌توانند همچنین احساسات خود را در خانه و اجتماع خودشان کنترل نمایند. پیش نیاز توسعه روابط در مکان کنترل احساسات در درجه فردی می‌باشد که برای فضا لازم و جزیی از هویت افراد می‌باشد. دل‌بستگی به مکان باعث ایجاد ثبات می‌شود اختلال زمانی رخ می‌دهد که تغییرات بسیار زیاد و افراطی باید به سختی کار کنند که بتوانند رشته‌های بهم پیوسته هویتشان را پشت سرهم قرار دهند (Brown, perkin, 1992) به منظور حفاظت از هویت خود را از چنین اختلالاتی مردم ممکن است که تغییر مکان را به حد اقل ممکن برسانند (line, lockwood, 2014). برای مثال مردمی که دارای دل‌بستگی می‌باشند خواهان محافظت از منابع تاریخی و زیست محیطی هستند که با سفر و حضور یافتن در آن مکان دل‌بسته آن شده اند و تهدیداتی را برای دل‌بستگی خود مشاهده می‌کنند (Stedman, 2002). در مطالعه Wisconsin که پیش بینی هویت مکان رفتار فضایی افرادی که قصد محافظت از مناطقی را دارند که به آن دل‌بستگی دارند و در نتیجه افراد حاضرند برای مکان هایی که با آن آشنایی دارند مبارزه کنند به خصوص زمانی که تعابیر نمادین آنها نسبت به محل در معرض تهدید باشد (Dewinwright, 2009).

عوامل موثر در دل‌بستگی به مکان

- بررسی مطالعات انجام شده در این حوزه، نشان می‌دهد که محققان به‌طور عمده با تأکید بر فاعل این فرایند، بر بعد فرد (نقش تفاوت‌های فردی و گروه‌های اجتماعی) در ایجاد دل‌بستگی مکانی تمرکز داشته‌اند (manzo, perkin:338). با اینحال، بررسی ادبیات موضوع حاکی از نقش چهار عامل اصلی در شکل‌گیری، قوت و ضعف دل‌بستگی مکانی در افراد است که عبارتند از:
- ویژگی‌های مکان: شامل سه دسته اصلی ویژگی‌های کالبدی یا اجتماعی (lewica, 2010:38). مقیاس‌های متفاوت جغرافیایی و مکانی از خانه و واحد همسایگی تا مقیاسه ای بزرگتر شهر و کشور (hildago, hermandez, 2001:274). و مکان‌های سکونت و غیرسکونتی (doh, 2006:51)
 - ویژگی‌های فردی و گروهی: مانند سن (hildago, hermandez, 2001:277)، جنسیت، شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی (lewicka, 2010:38)، وضعیت تاهل، وضعیت مالکیت خانه (doh, 2005:53) نظام ارزش‌ها، باورها و اعتقادات، سبک زندگی، نیازها، تجارب و خاطرات شخصی و جمعی، تجارب تاریخی (Waxman, 2006:37)، مذهب و فرهنگ (mazundar, mazundar, 2004:385).
 - مدت زمان سکونت و تعامل با مکان: به اعتقاد آلتمن دل‌بستگی به مکان با تغییرات زمانی در پیوند است و با گذر زمان در آن دگرگونی‌هایی پدیدار میشود (پاکزاد، ۱۳۸۹: ۳۱۹). به طور کلی شکل‌گیری احساس نسبت به یک مکان، فرایندی زمانبر است. بسیاری از محققان در مطالعاتشان دریافته‌اند که هر چه مدت زمان سکونت فرد در یک مکان افزایش یابد، احتمال ایجاد روابط دوستانه و مشارکت با افراد محل که تأثیر مثبتی بر دل‌بستگی مکانی دارند، افزایش می‌یابد (doh, 2006:54). همچنین بخشی از تأثیرگذاری عامل زمان بر دل‌بستگی مکانی، به نقش گذر زمان در تغییر باورها، اندیشه‌ها و ایده‌آلهای افراد باز می‌گردد (پورجعفر، ایزدی، خیبری، ۱۳۹۴: ۴۸).
 - مشارکت اجتماعی: شکل‌گیری دل‌بستگی مکانی نیازمند تجربه‌ای طولانی مدت و عمیق از یک مکان و ترجیحاً مشارکت در مکان است. مشارکت اجتماعی محلی و شرکت در امور مربوط به اجتماع به عنوان مهمترین و ثابت ترین منبع پیوندهای احساسی با مکان‌های محلی شناخته شده است (lewicka, 2005:385).

اصول و معیارهای دل‌بستگی به مکان

کرپلا معتقد است که رابطه نزدیکی میان وابستگی مکانی و هویت مکانی از طریق مفهوم خود بسندگی وجود دارد، جایی که مردم از محیط کالبدی به عنوان بخشی از فرایند حفاظت از خود استفاده میکنند. حس خودبسندگی حفظ خواهد شد، اگر محیط، سبک زندگی روزانه افراد را تسهیل کند و یا حداقل ممانعتی برای آن ایجاد نکند (twigger-ross, uzell, 2008). رابطه میان دل‌بستگی مکانی و هویت، ابتدا در کارهای بریکول در سالهای ۱۹۸۶ و ۱۹۹۲ مورد بررسی قرار گرفت و سپس توسط توایگر-راس و اوزل بسط داده شد. آنها علاوه بر خود بسندگی، سه اصل هویت که می‌تواند از طریق دل‌بستگی مکانی ایجاد شود را شناسایی کرده‌اند (Livingston.etal, 2008:12). اصل اول، تمایز است که بیانگر میل افراد به حفظ تمایز شخصی و منحصر به فرد بودن به واسطه در ارتباط قرار گرفتن با مکانی خاص است. مطالعات هویت محیطی فلدمن و هویت اجتماعی هیومن بر این ویژگی در ارتباط با حس تعلق فرد به شهر و کشور تمرکز داشته‌اند (Twigger-ross, uzell, 2008:207). مطالعات آن‌ها نشان داد که این تمایز و منحصر به فرد بودن، بیانگر سبک زندگی فرد است و بر داشتن نوع خاصی از تعاملات با محیط مسکونیش دلالت دارد، تعاملاتی که بوضوح با سایر انواع تعاملات موجود متفاوت و متمایز است (پورجعفر، ایزدی، خیبری، ۱۳۹۴: ۴۹).

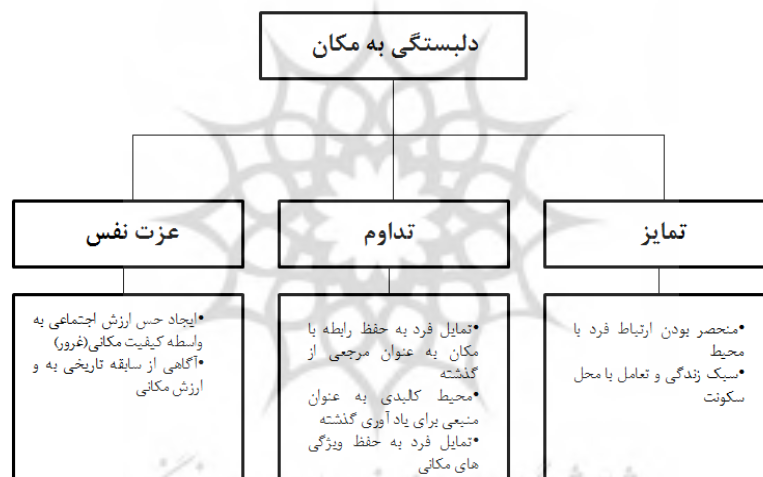
اصل دوم عامل تداوم است، که در آن تعریف فرد از خود در طول زمان، از دو طریق درک خواهد شد. اول، تداوم مرتبط با مکان که به معنای تمایل فرد به حفظ رابطه با یک مکان به دلیل نقش آن به عنوان مرجعی از گذشته خود، فعالیتها و تجاربش است. در این نوع از تداوم، محیط کالبدی منبعی برای یادآوری فعالیتها و تجارب گذشته افراد به شمار می‌رود. به اعتقاد

کریال ۵۰، مکان و یا شیء در مکان می‌تواند گذشته یک فرد را یادآوری کرده و زمینه‌ای مستحکم را برای فرد فراهم آورد تا بتواند آنچه که در زمانهای مختلف بوده را با یکدیگر مقایسه کند (Twigger-ross, uzell, 2008:207).

روش دوم تداوم تجانس مکانی است که به معنای تمایل فرد به حفظ تداوم ویژگیهای مکانهایی است که سازگار با هویت محیطی آنها باشد. بدین معنا که مردم به دنبال مکانهایی هستند که بازتابی از ارزشهایشان باشد. این مفهوم به معنای امکان شکلگیری دل بستگی مکانی در بیش از یک مکان و در آن واحد است. فلدمن معتقد است که عدم وجود تداوم تجانس مکانی میتواند منجر به نارضایتی عمومی در فرد و میل به ترک مکان به منظور یافتن مکانی که در تجانس با خود باشد، شود (Twigger-ross, uzell, 2008:208).

اصل سوم، عزت نفس است که بر اساس آن مردم به دنبال حفظ ارزیابیهای مثبت از خود هستند. این حس از طریق ایجاد حس ارزش اجتماعی در افراد به واسطه کیفیات مکانی که با آن در تماس هستند و یا حس غرور از طریق تعامل با آن و یا آگاهی از سابقه تاریخی ارزشهای مکانی محیط شناخته میشود (lewicka, 2008: 211).

لازم به ذکر است که حس عزت نفس تنها، یک ارزیابی مثبت به مکان نیست. توآیگر-راس و اوئل تفاوت این دو حس را از طریق تفاوت دو عبارت من (دوکلند را دوست دارم) و (زندگی در دوکلند باعث میشود تا حس خوبی درباره خود داشته باشم) بیان میکنند، که عبارت اول تأکید بر ارزیابی مثبت و عبارت دوم بر شکل گیری عزت نفس دلالت دارد (پورجعفر، ایزدی، خیبری، ۱۳۹۴: ۴۹).

نمودار شماره ۲: معیارهای مرتبط با دل بستگی به مکان (ماخذ: نگارنده)

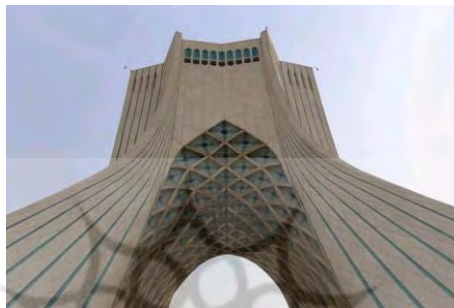
روش تحقیق

برای دستیابی به هدف اصلی این پژوهش یعنی ضمن ارایه تعریف اصطلاح "دل بستگی به مکان" شاخص های مورد نیاز از این بحث استخراج گردید و در دو دوره تاریخی در دو میدان شهری مورد ارزیابی قرار گرفت، نوع تحقیق توصیفی-تحلیلی بوده، سپس از روش پژوهش موردی-زمینه ای در بررسی محدوده مورد مطالعه استفاده شده و به بررسی و ارزیابی معیارهای استخراج شده از چارچوب نظری پژوهش در سطح محدوده مورد مطالعه پرداخته می شود ابزار گردآوری اطلاعات بصورت پرسشنامه و مصاحبه و مشاهده می باشد. پس از جمع آوری داده ها ابتدا توزیع نرمال یا غیر نرمال بودن آن با استفاده از آزمون کولموگروف اسمیرنوف ارزیابی قرار می گیرد و با نرم افزار spss آزمونهای مورد نظر برای بررسی متغیرهای مستقل انجام می شود و از طریق روش ANOVA و آزمون توکی و رگرسیون چندمتغیره Kendall s tau_b و Spearman s rho سهم هر یک از معیارهای انعطاف پذیری در میزان قابلیت پذیرش بنا مشخص می گردد. پایایی پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد (Cronbach's $\alpha = 0.71$), حجم نمونه نیز بر اساس فرمول کوکران به دست آمد که با احتساب میزان مراجعه کنندگان یک سال بصورت تقریبی مقدار ۵۸۰۰۰ نفر برای هر دو شهر مورد نظر لحاظ می گردد. در سال ۱۳۹۵ (درفاصله اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای ۳۸۴, $n = (0.05)$ است.

نمونه موردی

میدان آزادی

میدان آزادی، بزرگ‌ترین میدان شهر تهران می‌باشد که در جبهه غربی آن قرار دارد. این میدان به همراه برج آزادی در سال ۱۳۴۹ خورشیدی برای یادبود جشن‌های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی ایران طراحی و ساخته شد و نام او را میدان شهید گذاشتند و پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به نام میدان آزادی نام گرفت. میدان آزادی با مساحت ۵۰,۰۰۰ مترمربع پس از میدان نقش جهان با مساحت ۸۹,۶۰۰ مترمربع، بزرگ‌ترین میدان ایران است و برج آزادی، یکی از شناخته شده‌ترین نمادهای تهران، با بلندی ۴۰ متر در میان آن جای گرفته است. برج آزادی یا شهید، در زمان محمدرضا شاه پهلوی به عنوان نماد پایتخت ساخته شد. طراح میدان شهید مهندس معمار حسین امانت بود. برپایه نظرسنجی‌های انجام شده بیشینه شهروندان تهرانی برج آزادی را به عنوان نماد شهر تهران معرفی کرده‌اند. همچنین برپایه همین نظر سنجی میدان آزادی، پس از موزه‌ها و کاخ‌ها، سومین جایی است که شهروندان تهرانی برای معرفی به بازدیدکنندگان خارجی دارای اولویت می‌دانند.

شکل ۱: تصویر میدان آزادی (ماخذ: نگارنده)

میدان نقش جهان

میدان نقش جهان همچنین معروف با نام تاریخی میدان شاه و پس از انقلاب ۱۳۵۷ ایران با نام رسمی میدان امام، میدان مرکزی شهر اصفهان است که در قلب مجموعه تاریخی نقش جهان قرار دارد. بناهای تاریخی موجود در چهار طرف میدان نقش جهان شامل عالی‌قاپو، مسجد شاه (اصفهان)، مسجد شیخ لطف‌الله و سر در قیصریه است. علاوه بر این بناها دویست حجره دو طبقه پیرامون میدان واقع شده است که عموماً جایگاه عرضه صنایع دستی اصفهان می‌باشند. میدان نقش جهان در تاریخ ۸ بهمن ۱۳۱۳ به شماره ۱۰۲ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شد و در اردیبهشت ۱۳۵۸ به شماره ۱۱۵ جزء نخستین آثار ایرانی بود که به عنوان میراث جهانی یونسکو نیز به ثبت جهانی رسید. میدان نقش جهان، میدانی مستطیل شکل دارای طول ۵۶۰ متر و عرض ۱۶۰ متر در مرکز شهر اصفهان است.

شکل ۲: نقشه و تصویر میدان نقش جهان (ماخذ: نگارنده)

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی تحقیق نشان می‌دهد مردان ۵۴ درصد از افراد پاسخگو (۲۰۵ نفر) و زنان ۴۶ درصد یعنی (۱۷۵ نفر) را تشکیل داده‌اند. میانگین سن افراد برابر ۳۲.۳۶ با انحراف معیار ۱۱.۳۳۹ است. همچنین میانگین مدت سکونت افراد برابر ۵.۷۸ با انحراف معیار ۵.۶۰۷ است.

مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد امکاناتی همچون آب آشامیدنی سالم، فضای سبز، محل نشستن، وجود مراکز خرید، ارزش تاریخی، زیبایی بصری، مسجد، المان تاریخی، پویایی فضایی، دسترسی به مناطق اصلی شهر می‌باشد. نتایج به دست آمده درباره وجود تمایز تداوم و عزت نفس، نشان داد که حدود ۷۶ درصد از افراد مورد مطالعه، این موارد را جهت ایجاد دل‌بستگی تایید می‌کنند. میدان آزادی به عنوان یک مرکز شهری واز نظر کالبدی با تراکم بسیار فشرده می‌باشد. نتایج نشان داد، متوسط زیربنای خانوارهای مورد مطالعه برابر ۷۹ متر بوده که با توجه به متوسط بعد خانوار ۶/۷ نفر، متوسط زیر بنا برای هر فرد ۱۲/۷۰ متر می‌باشد اما میدان نقش جهان به عنوان یک مرکز شهری و از نظر کالبدی با تراکم کم می‌باشد. نتایج نشان داد، متوسط زیربنای خانوارهای مورد مطالعه برابر ۴۹ متر بوده که با توجه به متوسط بعد خانوار ۵/۳ نفر، متوسط زیر بنا برای هر فرد ۲۱/۲ متر می‌باشد.

شناسایی مهمترین شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در منطقه مورد مطالعه

در این پژوهش برای بررسی عوامل موثر بر دل‌بستگی به مکان در دو میدان شهری در دو بعد زمانی مختلف، از شاخص، ذهنی و قابل اندازه گیری در میزان رضایتمندی و رفاه شهروندان از جنبه‌های مختلف استفاده شده است. بدین منظور ابتدا متغیرهای مهم شناسایی و سپس در ۳ شاخصه اصلی ریز متغیرهای مورد نظر بیان گردید که در دو میدان به عنوان نماد شهری در دو دوره تاریخی به معرفی آن‌ها پرداخته می‌شود: منحصر بودن، سبک زندگی، حفظ رابطه با مکان، محیط کالبدی، حفظ ویژگی‌های مکانی، حس ارزش اجتماعی، سابقه تاریخی.

اولویت‌بندی شاخص‌های ارزیابی کیفیت محیط شهری

پس از دسته بندی شاخص‌های دل‌بستگی به مکان در دو میدان شهری در دو بعد زمانی مختلف مورد مطالعه به اولویت بندی عوامل موثر در ارزیابی معیارهای دل‌بستگی به مکان پرداخته می‌شود. که در جدول شماره (۱) نیز دیده می‌شود، در میدان نقش جهان مولفه عزت نفس با وزن نسبی ۰/۵۵۵۸۰ دارای بیشترین اهمیت است و به همین خاطر در اولویت نخست قرار دارد، مولفه تداوم با وزن ۰/۱۸۱۹۴، مولفه تمایز با وزن نسبی ۰/۱۱۷۷۶، به ترتیب اولویت دوم و سوم این جدول را به خود اختصاص داده‌اند. اما در میدان آزادی تهران مولفه عزت نفس با وزن نسبی ۰/۶۷۶۵۰ دارای بیشترین اهمیت است و به همین خاطر در اولویت نخست قرار دارد، مولفه عزت نفس با وزن ۰/۲۹۱۹۴، مولفه تداوم با وزن نسبی ۰/۵۵۵۸۰، به ترتیب اولویت دوم و سوم این جدول را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول (۲): اولویت بندی (معیارها) شاخص‌های ارزیابی دل‌بستگی به مکان در دو منطقه مورد مطالعه (ماخذ: نگارنده)

ردیف	میدان نقش جهان (شاخص‌ها)	میدان نقش جهان (امتیاز (وزن))	میدان نقش جهان اولویت	میدان آزادی (شاخص‌ها)	میدان آزادی (وزن)	میدان آزادی اولویت
۱	معیار عزت نفس	۵۵۵۸۰.۰	۱	معیار تداوم	۰.۵۵۵۸۰	۱
۲	معیار تداوم	۱۸۱۹۴.۰	۲	معیار عزت نفس	۰.۲۹۱۹۴	۲
۳	معیار تمایز	۱۱۷۷۶.۰	۳	معیار تمایز	۰.۶۷۵۴۱	۳

توصیف متغیرها

*جدول شماره (۳) و (۴) متغیرها را توصیف می کند:

جدول (۳): شاخص های آماری دل بستگی به مکان میدان نقش جهان و میدان آزادی (ماخذ: نگارنده)

میدان نقش جهان				
متغیر	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار
عزت نفس	۶۷.۲	۵	۴۵۷.۳	۴۳۷.۰
تداوم	۲۵.۲	۷۵.۴	۰۹۵.۳	۵۰۱.۰
تمایز	۱۷.۲	۴	۱۵۳.۳	۳۹۸.۰

جدول (۴)

میدان آزادی				
متغیر	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار
تداوم	۷۳.۶	۶	۵۱.۶	۵۳۲
عزت نفس	۲۶.۲	۵۷.۶	۲۳.۳	۴۹۷.۱
تمایز	۲۱.۹	۲۴.۵	۱۱.۲	۴۲۱.۰

جدول تحلیل واریانس (ANOVA) به منظور بررسی برابر بودن یا نبودن میانگین متغیرها بکار می رود. در واقع تحلیل واریانس می خواهد فرضیه زیر را آزمون کند:

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4 = \mu_5 \\ H_1: \text{ه�برابری نباشد برقرار میانگین ها} \end{array} \right.$$

که در آن فرضیه صفر درباره برابری میانگین پنج متغیر معرفی شده است در حالی که فرضیه ۱ نفی فرضیه صفر است. بدین معنی است که حداقل یکی از میانگین ها مخالف بقیه میانگین ها است. *جدول شماره (۴) درباره این آزمون است.

جدول (۵): آزمون تحلیل واریانس ANOVA

میدان نقش جهان					
مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F فیشر	سطح معناداری	تیمار خطا کل
۲۸۰.۷	۴	۴۲۷.۱	۶۱۷.۱۱	۰۰۰.۰	۹۴۲.۴۰
۲۲۲.۴۸	۱۹۹	۲۰۹.۰			

میدان آزادی					
مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F فیشر	سطح معناداری	تیمار خطا کل
۲۵۶.۶	۳۲	۳۴۱.۷	۶۳۲.۴۴	۰۰۰.۰	۶۳۴.۷۰
۶۷۵.۴۳	۱۲۱	۲۸۷.۸			

با توجه به جدول شماره (۵)، چون سطح معناداری برابر ۰.۰۰۰ و کمتر از ۰.۰۵ است نتیجه گیری می شود. بدین معنا که میانگین های متغیرهای دل‌بستگی با هم برابر نبوده و در سطح ۰.۰۵ اختلاف معناداری باهم دارند. برای تعیین اینکه کدام متغیر دارای میانگینی است که با بقیه متفاوت بوده و باعث رد برابری میانگین ها شده است از آزمون توکی استفاده شده است که در جدول شماره (۶) جزئیات آن ارائه شده است:

جدول (۶): آزمون توکی میدان نقش جهان (ماخذ: نگارنده)

میدان نقش جهان			
سطح معناداری	انحراف معیار		اختلاف میانگین ها
۸۲۷.۰	۰.۹۲	۰.۷۸	عامل حس ارزش
۰.۰۰	۰.۹۲	۰.۴۲	عامل آگاهی از سابقه تاریخی
۰.۰۱	۰.۹۲	-۰.۷۸	حفظ رابطه با مکان
۰.۰۱	۰.۹۲	۰.۳۴	محیط کالبدی
۰.۰۲	۰.۹۲	۰.۳۵	حفظ ویژگی مکانی
۰.۰۰	۰.۹۲	-۰.۴۲	ارتباط فرد با محیط
۸۲۷.۰	۰.۹۲	-۰.۳۴	تعامل با محیط سکونت

میدان آزادی			
سطح معناداری	انحراف معیار		اختلاف میانگین ها
۰.۰۱	۰.۹۵	۰.۷۳	عامل حس ارزش
۰.۰۰	۰.۸۹	۰.۵۴	عامل آگاهی از سابقه تاریخی
۰.۸۴۸	۰.۹۵	۰.۷۳	حفظ رابطه با مکان
۰.۰۱	۰.۸۹	۰.۲۳	محیط کالبدی
۰.۰۲	۰.۹۵	۰.۳۳	حفظ ویژگی مکانی
۰.۰۰	۰.۹۵	-۰.۴۲	ارتباط فرد با محیط
۰.۰۱	۰.۹۵	-۰.۳۴	تعامل با محیط سکونت

همانطور که داده های جدول فوق نشان می دهد، هر کدام از سطح معناداری بیشتر از ۰.۰۵ باشد نتیجه می گیریم که ان دو میانگین باهم برابرند. در نتیجه چون سطح معناداری متغیرهای عوامل اجتماعی و فرهنگی و عوامل اقتصادی برابر ۰.۰۵ و بیشتر از ۰.۰۵ است پس نتیجه می شود که میانگین های این دو متغیر با هم برابرند. و همچنین چون سطح معناداری متغیرهای عوامل کالبدی و عوامل فضائی برابر ۰.۰۰۱ و بیشتر از ۰.۰۵ است پس نتیجه می شود که میانگین های این دو متغیر نیز باهم برابرند. اما میانگین بقیه متغیرها باهم اختلاف معناداری دارند.

میدان نقش جهان

سطح معنی داری (sig)	ضریب همبستگی	متغیر	بعد
۰/۰۰۰	۰/۷۶۶	عامل حس ارزش	عزت نفس
۰/۰۰۰	۰/۵۴۷	عامل آگاهی از سابقه تاریخی	
۰/۰۰۰	۰/۴۹۸	حفظ رابطه با مکان	تداوم
۰/۰۰۰	۰/۵۲۱	محیط کالبدی	
۰/۰۰۰	۰/۴۴۷	حفظ ویژگی مکانی	تمایز
۰/۰۰۰	۰/۴۵۶	ارتباط فرد با محیط	
۰/۰۰۰	۰/۴۶۵	تعامل با محیط سکونت	

میدان آزادی

سطح معنی داری (sig)	ضریب همبستگی	متغیر	بعد
۰/۰۰۰	۰/۴۳۱	عامل حس ارزش	عزت نفس
۰/۰۰۰	۰/۴۳۹	عامل آگاهی از سابقه تاریخی	
۰/۰۰۰	۰/۸۷۶	حفظ رابطه با مکان	تداوم
۰/۰۰۰	۰/۵۲۱	محیط کالبدی	
۰/۰۰۰	۰/۴۴۷	حفظ ویژگی مکانی	تمایز
۰/۰۰۰	۰/۴۷۹	ارتباط فرد با محیط	
۰/۰۰۰	۰/۳۴۱	تعامل با محیط سکونت	

جدول فوق همبستگی بین متغیرها را نشان می دهد.

سطح معنی داری آزمون وجود رابطه بین متغیر عزت نفس با متغیرهای حس ارزش و سابقه تاریخی و متغیر تداوم با متغیرهای حفظ رابطه با مکان، محیط کالبدی و حفظ ویژگی مکانی و هم چنین متغیر تمایز با ارتباط فرد با محیط و تعامل با محیط سکونت از ۰/۰۱ کمتر است لذا فرض وجود رابطه بین شاخص ها با متغیرهای آنها وجود دارد و این آزمون معنی دار است. در میدان آزادی همچنین مقدار همبستگی در متغیر عزت نفس تقریباً با یکدیگر برابرند و با کمی تفاوت عامل حس ارزش دارای رابطه مستقیم و قوی تری می باشد و در متغیر تداوم بیشترین میزان همبستگی در محیط کالبدی می باشد عامل حفظ رابطه با مکان می باشد و در متغیر تمایز ارتباط فرد با محیط دارای بیشترین میزان همبستگی می باشد. اما در میدان نقش جهان مقدار همبستگی در متغیر عزت نفس تقریباً با یکدیگر برابرند و با کمی تفاوت عامل آگاهی از سابقه تاریخی دارای رابطه مستقیم و قوی تری می باشد و در متغیر تداوم مهمترین و موثرترین عامل حفظ رابطه با مکان می باشد و در متغیر تمایز ارتباط فرد با محیط دارای بیشترین میزان همبستگی می باشد.

با استناد به نتایج به دست آمده فرضیه اول مبنی بر وجود رابطه معنادار آماری متغیر عزت نفس با متغیرهای حس ارزش و سابقه تاریخی می گردد. با استناد به نتایج به دست آمده فرضیه دوم مبنی بر وجود رابطه معنادار آماری متغیر تداوم بنا با متغیرهای مرتبط با مکان، محیط کالبدی، و حفظ ویژگی امکان پذیر می گردد.

سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰/۰۱ است لذا فرض وجود رابطه بین متغیرها و ریز متغیرها تایید می گردد.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق پس از تعیین عوامل دل‌بستگی به مکان در فضاهای شهری ابتدا شاخص‌های تأثیر گذار در فضای شهری بیان گردید. سپس این متغیرها در دو میدان شهری مورد ارزیابی قرار گرفتند. چنین فرض شد که بهبود عوامل دل‌بستگی به مکان، موجب افزایش دل‌بستگی به فضاهای شهری می‌شود. بررسی متغیرها با روش ANOVA و آزمون توکی و آزمون همبستگی Kendall s b Spearman r rho ثابت کرد که عوامل مؤثر در دل‌بستگی دو دوره تاریخی در میادین شهری متفاوت بوده است در میدان نقش جهان مهم‌ترین عامل در ایجاد این حس معیار عزت نفس می‌باشد اما در میدان آزادی تداوم بیشترین تأثیر را در ایجاد دل‌بستگی به مکان داشته است. همچنین عامل حس ارزش بیشترین تأثیر را در عامل عزت نفس دارد که برای ایجاد دل‌بستگی به مکان در دوره‌های اصفهانی پیشنهاد می‌شود که عامل حس ارزش را مورد بررسی قرار دهند. میدان آزادی یک نماد و میدان شهری در دوره مدرن می‌باشد می‌توان این حس را با عامل حفظ رابطه با مکان بوجود آورد. و شهروندان در دو دوره مختلف هر کدام با یکی از ریز متغیرها ارتباط برقرار کرده‌بودن و می‌توان اینگونه استنباط نمود که در دوره‌های تاریخی مختلف عامل‌های بوجود آورنده دل‌بستگی با یک دیگر متفاوتند و دارای تأثیرات مختلفی می‌باشند. و در دوره‌های قبل ارزش دار بودن بنا برای فرهنگ و بصورت جمعی می‌باشد و در دوره مدرن به برقراری ارتباط به صورت فردی با محیط پیرامون خلاصه می‌شود.

منابع

- سجاد زاده، حسن، ۱۳۹۲، نقش دل‌بستگی به مکان در هویت بخشی به میدان‌های شهری، نمونه موردی: میدان آرامگاه شهر همدان هویت شهر، صفحه ۷۹-۸۸.
- خدائی، زهرا، رفعیان مجتبی، داداش پور، هاشم، تقوایی، علی اکبر، بررسی تأثیر ظرفیت مکانی بر دل‌بستگی به مکان از منظر نوجوان در شهر تهران، پژوهش جغرافیایی برنامه ریزی شهری، دوره ۳، شماره ۱، بهار ۱۳۹۴
- پورجعفر، محمد رضا، ایزدی، سعید، خیبری، سمانه، ۱۳۹۲، دل‌بستگی مکانی بازشناسی مفهوم، اصول‌ها و معیارها، هویت شهر، شماره بیست و چهار، سال نهم، زمستان ۱۳۹۴.
- پایان‌نامه دولتی ° وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ° دانشگاه هنر اسلامی تبریز ° دانشکده هنر و معماری، ۱۳۹۳. بررسی دل‌بستگی به مکان در محله بارویکرد روانشناسی شناختی، کارشناسی ارشد استاد راهنما: محمدتقی پیربابایی | استاد مشاور: مینوقره بگلو | دانشجو: زهرا علی نام.
- Altman, I. (1993), 'Dialectics, physical environments, and personal relationships', *Communication Monographs*, 60, pp. -
- Stedman, R. C. (2003), 'Is it really a social construction? The contribution of physical environment to Sense of place', *Society and Natural Resources*, 16, pp.671-685.
- Kyle, G., Graefe, A., Manning, R. and Bacon, J. (2004), 'Effects of place attachment on users' perceptions of social and environmental conditions in a natural setting', *Journal of Environmental Psychology*, 24, pp.213-225.
- Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Bonnes, M. and Ercolani, A.P. (1999), 'Multidimensional Environment quality and neighbourhood attachment', *Urban Environment*, , pp. -
- Proshansky, H.M., Fabian, A.K. and Kaminoff, R. (1983), 'Place-identity: physical world socialization of the self', *Journal of Environmental Psychology*, 3, pp. 57-83
- Williams, D.R., and Roggenbuck, J.W. (1989), Measuring place attachment: Some preliminary results, In L.H. McAvoy and D. Howard (Eds.), *Leisure Research Symposium*, National Recreation and Park Association, Arlington, 32
- Shumaker, S.A., and Taylor, R.B. (1983), 'Toward a clarification of people-place relationships: A model of attachment to place', In N. R. Feimer and E. S. Geller (Eds.), *Environmental Psychology: Directions and perspectives*, New York, Praeger, pp.119-251.
- Williams, D.R., and Vaske, J.J. (2003), 'The measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach', *Forest Science*, 49:6, pp. 830-840

- Brown, B.B. and Perkins, D.D. (1992), 'Disruptions in Place Attachment', In I. Altman and S. Low (Eds), Place Attachment, New York, Plenum
- Hidalgo, M. C. & Hernandez, B. (2001), Place attachment: Conceptual and empirical questions, Journal of environmental Psychology, 21, pp. 273-281
- Brown and Raymond, 2007G. Brown, C. RaymondThe relationship between place attachment and landscape values: Towards mapping place attachmentApplied Geography, 27 (2007), pp. 89° 111
- Lin and Lockwood, 2014 C. Lin, M. Lockwood Forms and sources of place attachment: Evidence from two protected areas Geoforum, 53 (2014), pp. 74° 81
- Lewicka, 2005M. LewickaWays to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighbourhood tiesJournal of Environmental Psychology, 25 (2005), pp. 381° 395
- Lewicka, 2010M. Lewicka What makes neighbourhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment Journal of Environmental Psychology, 30 (2010), pp. 35° 51
- Twigger-Ross et al., 2008 C. Twigger-Ross, M. Bonaiuto, G. BreakwellIdentity theories and environmental psychology M. Bonnes, T. Lee, M. Bonaiuto (Eds.), Psychological theories for environmental issues, Ashgate Publishing Company, Hants (2003)
- Charis E. Anton, Carmen Lawrence,2016, The relationship between place attachment, the theory of planned behaviour and residents' response to place change Journal of Environmental PsychologyPages 145° 154
- Bricker and Kerstetter, 2005 K.S. Bricker, D.L. Kerstetter Level of specialisation and place attachment: An exploratory study of whitewater recreationists Leisure Sciences, 22 (2005), pp. 233° 25
- Devine-Wright, 2009 P. Devine-Wright Rethinking NIMBYism: The role of place attachment and place identity in explaining place-protective action Journal of Community and Applied Social Psychology, 19 (2009), pp. 426° 441
- Shampa Mazumdar, Sanjoy Mazumdar,2006, Religion and place attachment: A study of sacred places, Journal of Environmental Psychology,p 385° 397
- Doh, M. (2006). Change Through Tourism: Resident Perceptions of Tourism Development. Unpublished doctoral dissertation, A&M University ,Texas
- Manzo, L. C., & Perkins, D. D. (2006). Neighborhoods as common ground: the importance of place attachment to community participation and development. Journal of Planning Literature, 20, 335° 350
- Livingston, M., Bailey, N., & Kearns, A. (2008). People's Attachment to Place ° the Influence of Neighborhood Deprivation. Glasgow :Joseph Rowntree Foundation.
- Waxman, L. (2006). The Coffee Shop: Social and Physical Factors Influencing Place Attachment. Journal of Interior Design, 3, 35-53.